

ОРГАНІЗУЮЧЕ ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Процеси самоорганізації, процеси спонтанного, довільного формування впорядкованих структур, стійких зв'язків і стосунків, виступають підставою для формування громадянського суспільства і підтримки стабільності соціальної системи, мають в соціальному бутті свої межі. Існування суспільства як організованої єдності, підтримка його цілісності і стійкості неможлива без процесів організації. Відповідно, формування громадянського суспільства також знаходиться в тісній залежності від діяльності соціальних підсистем, що здійснюють організуючу функцію.

Ключові слова: самоорганізація, суспільство, процеси, організація, функція.

Процессы самоорганизации, процессы спонтанного, произвольного формирования упорядоченных структур, стойких связей и отношений, выступают основанием для формирования гражданского общества и поддержки стабильности социальной системы, имеют в социальном бытии свои пределы. Существования общества как организованного единства, поддержка его целостности и стойкости невозможна без процессов организации. Соответственно, формирование гражданского общества также находится в тесной зависимости от деятельности социальных подсистем, которые осуществляют организующую функцию.

Ключевые слова: самоорганизация, общество, процессы, организация, функция.

The processes of samoorganizacii, processes of the spontaneous, arbitrary forming of well-organized structures, resistant connections and relations, come forward foundation for forming of civil society support of stability of frame of society, have the limits in social life. Existence of society as organized unity, support of his integrity and firmness is impossible without the processes of organization. Accordingly, forming of civil society also is in close dependence on activity of social subsystems which carry out an organizing function.

Key words: self-organizing, a society, processes, the organization, function.

Постановка проблеми. У нашому дослідженні поняття «організація» вживається для позначення процесу, пов'язаного з цілеспрямованою дією на об'єкт, координацією, налагодженням стійких зв'язків. У даному значенні термін «організація» в соціологічній науці тісно стикається з терміном «управління». Для виявлення соціального значення управління, розглянемо, спочатку, його суть. Термін «управління» вживається в різних областях наукового знання (у природних, технічних, соціальних науках), де відповідно їх специфіці, трактується по-своєму. З позиції кібернетики, «... управління – це процес організації такої цілеспрямованої дії на об'єкт, у результаті якого він переходить в необхідний стан» [1, с. 22]. Фахівець в області теорії управління Ф. Кутта звертає увагу на те, що таким об'єктом є, перш за все, елементи і зв'язки системи. Учений стверджує: «... для кібернетики управління є

атрибут системи. При цьому система розуміється як щось, що складається із взаємозв'язаних елементів і частин, де управління є результатом вивчення зв'язків і частин системи, динамічних взаємодій всього організму системи» [2, с. 18]. У теорії систем управління розглядається як процес, направлений на підтримку стійкості і цілісності системи [3, с. 54]. З погляду системного аналізу процес управління «...це послідовне здійснення вироблення і ухвалення рішень, організації виконання ухвалених рішень, координації ходу роботи щодо виконання ухваленого рішення, контролю за ходом виконання ухваленого рішення». Таким чином, управління – найважливіший елемент функціонування системи, що існує для приведення її в оптимальний стан. Як атрибут системи, управління є невід'ємним елементом соціального життя і виступає предметом вивчення соціальних наук.

Аналіз досліджень та публікацій. У сфері життя суспільства існують різні форми соціального управління. Соціальне управління, в найзагальнішому вигляді може бути визначено як «... направляюча, організуюча і регулююча дія на суспільні процеси» [4, с. 8]. Автори словника «Соціальне управління» формулюють це поняття таким чином: «Управління, в широкому сенсі – органічно властиве суспільній системі явище, що забезпечує її цілісність, якісну специфіку, відтворення і розвиток. Управління соціальне у вузькому сенсі є усвідомленою, систематичною, спеціально організованою дією на суспільство щодо впорядкування і вдосконалення його соціально-діяльничої структури в процесі вироблення і досягнення мети» [5, с. 169]. Для координації, регулювання взаємодії між окремими людьми і їх об'єднаннями, збереження соціальної стабільності необхідна цілеспрямована дія на різні сфери соціального життя, поведінку індивідів і їх колективів. Процеси управління функціонують у всіх сферах, і на всіх рівнях соціального життя. У масштабах країни здійснюється державне управління. Держава для реалізації своєї основної функції – створення умов для здійснення різних форм соціальної життєдіяльності, повинна визначати основні напрями розвитку суспільства, регулювати суспільні процеси, здійснювати виявлення і усунення перешкод на шляху досягнення суспільних цілей, ухвалювати рішення за основними суспільно важливими проблемами і втілювати ці рішення в життя. Як відзначає Чиркин С. Є., призначення державного управління полягає «... у врегулюванні і впорядкуванні життєдіяльності і стосунків особи, колективу, держави і суспільства, встановленні їх раціональних взаємозв'язків шляхом застосування державної влади» [6, с. 11]. Саме наявність владних повноважень дозволяє, відповідним державним органам, здійснювати, в необхідному обсязі, функцію управління. Влада, як соціальний феномен, виражається в здатності одних суб'єктів соціальних стосунків підпорядковувати своїй волі інших. Так, для М. Вебера влада є здатністю робити свідомий вплив на поведінку інших людей, а також домінування [7, с. 21]. Згідно з точкою зору класика сучасної соціології Е. Гідденса, влада є «трансформаційною здатністю», «здатність втручатися в даний ряд подій так, щоб деяким чином змінювати їх». У сучасній соціології дане поняття трактується таким чином: «Влада – функція, необхідний елемент життєдіяльності соціальної системи. Її зміст – підпорядкування волі носіїв функції (індивідів, груп, установ) усіх суб'єктів даної системи. Владу забезпечує порядок, тобто відповідність поведінки суб'єктів нормам і цінностям, проголошеним доцільними і для системи» [8, с. 98]. Будь-яка влада виступає як право і можливість одних розпоряджатися і керувати іншими. Отже, влада припускає можливість і здатність примусу, підпорядкування, управління з боку її носіїв по відношенню до підвладних суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. У суспільстві існують різні види влади (внутрішньосімейна, внутрішньогрупова, економічна, політична і т. д.). Державна влада, за своїми якісними характеристиками, істотно відрізняється від усіх інших видів. Зокрема, найважливішою її ознакою є суверенітет. Суверенітет означає її верховенство всередині країни, перевага над усіма іншими видами влади. Також, у суверенітеті державної влади існує і зовнішній аспект. Він полягає в здатності держави виступати як незалежний суб'єкт на міжнародній арені, в праві незалежно вирішувати внутрішні проблеми. Держава здійснює видання законів і норм, що є обов'язковими для всього населення, а також забезпечує їх виконання. Найважливішою межею державної влади є її універсальність. Універсальність означає розповсюдження її дії на всі сфери суспільного життя. Державній владі належить монополія на використання всіх форм примусу, в тому числі і фізичного насильства. Дана монополія носить легітимний характер, вона визнається всіма суб'єктами, відносно яких владу застосовується і має правове закріплення. Як відзначає В. Ф. Сіренко, «Правова форма є основною формою зовнішнього виразу державного управління... Через правову форму владність як властивість управління виступає засобом регулювання організації соціальних процесів, забезпечення необхідної узгодженості і дисципліни як умов спільної діяльності людей» [9, с. 24]. Державна влада реалізується за допомогою функціонування спеціальних органів, установ та інститутів (законодавчі збори, апарат державних службовців, суд, армія і т. д.). Для позначення сукупності даних установ та інститутів також застосовується вираз «державна влада». Ми вважаємо, що управління не вичерпує повністю процеси організації. До них також слід віднести створення умов для автономного функціонування елементів соціальної системи. Особливе значення це має для формування громадянського суспільства. Громадянське суспільство формується і функціонує, перш за все, на основі процесів самоорганізації, відповідно, управлінська діяльність органів державної влади по відношенню до нього має свої обмеження. Ми вважаємо за цілком виправдану точку зору, згідно з якою, органи виконавчої влади повинні не управляти громадянами, а тільки створювати умови для реалізації їх прав, свобод, потреб. Зокрема, К. С. Вельський стверджує, що «Виконавча влада створюється не для себе самої, своєї внутрішньої апаратної справи, але для служіння суспільству ...». Орган виконавчої влади, їх сукупність або система «... утворюються для встановлення взаємин із громадянським суспільством на основі сформованої законодавчої, нормативної правової бази. Ці взаємини не мають адміністративного управлінського характеру, оскільки всі його інститути – політичні партії і рухи, засоби масової інформації, суспільні об'єднання, бізнес та ін. – є незалежними утвореннями в державі. Їх стосунки з владою

будуються не на основі управління, а на базі реалізації функцій цієї гілки влади» [10, с. 17]. Відповідно до даної точки зору, поняття «Державне управління», можна вживати лише у тому випадку, коли мова йде про організації робочого процесу усередині органів виконавчої влади. Як уважає В. З. Рижов, «Організація узгодженої роботи і виконання загальних функцій, що виникають при цьому, тобто діяльність по управлінню, відходять тут на другий план. Управління по відношенню до виконавчої влади виконує важливу роль, без якої не обійтись, але все-таки роль забезпечує». Таким чином, основне завдання органів влади – створення умов для вільного розвитку суспільства, функціонування процесів самоорганізації. Саме в даній діяльності реалізується їх організуюча функція по відношенню до громадянського суспільства.

Функціонування, розвиток суспільства визначається наявністю поєднання процесів соціальної самоорганізації і організації, самоврядування і управління, стосунків рівності і підпорядкування. Громадянське суспільство не може існувати поза державою і без державної влади, саме вона врівноважує, стабілізує початки. Держава, в даному випадку, бере на себе відповідальність за долю всього суспільства, виступаючи керівною і організуючою силою. Специфіка взаємин державної влади, як керівника, організуючого початку і громадянського суспільства, як сфери функціонування процесів самоорганізації визначається, в тій або іншій країні, умовами, що склалися історично. Характерною особливістю нинішньої ситуації в Україні є те, що громадянське суспільство знаходиться на стадії формування. Крім того, стратегічний (принаймні, офіційно проголошений) курс керівництва країни, направлений на створення демократичної політичної системи, формування ринкових стосунків в економіці, реалізується також у значних перетвореннях системи державної влади. Вона зазнає радикальні зміни і знаходиться у стадії становлення, апробації її різних моделей. Вказана обставина, на нашу думку, з особливою гостротою ставить питання про пошук моделі взаємодії державної влади і громадянського суспільства. Характер і особливості даної взаємодії, на нашу думку, виступають одним з основних елементів, що визначають напрям розвитку і майбутнє українського суспільства.

Розглядаючи можливі варіанти взаємодії громадянського суспільства і державної влади, самоврядування і управління в розвитку соціуму звернемося до досвіду вивчення даної проблеми в науковій думці. В історії наукової думки значне місце займають вчення, згідно з яким державна влада (в даному випадку, носії цієї влади) виконує основну, першорядну функцію регуляції суспільних стосунків. Дана ідея знайшла своє відображення у працях Платона, Арістотеля, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Г. Гегеля і ін. Концепції, названих вчених, об'єднує твердження про те, що держава повинна максимально повно контролювати

економічні, політичні, духовні, культурні та інші сфери життя людей, поширювати свій вплив на всі громадські структури. Вказана специфіка взаємовідношення держави і суспільства визначає особливості системи державної влади. У даному випадку для системи державної влади є характерним високий рівень централізації, формування жорсткої вертикальної структури управління державою, сувору підзвітність нижчестоячих органів влади і їх керівників перед вищестоящими. В Україні, традиційно, подібна модель була переважаючою. У даний час спостерігається процес її втілення в практику державного управління. Відбувається зміцнення «вертикалі» влади. Федеральні владні структури, адміністрація президента прагнуть, у власних інтересах, зробити вплив на результат вибору в регіонах. На найважливіші пости в системі державного управління призначаються колишні співробітники «силових» міністерств і відомств, для яких особливе значення має чітке виконання наказів, дотримання дисципліни і субординації. Дана політика багато в чому виправдана, оскільки вона, можливо, забезпечить неухильне дотримання Конституції України, а також прийнятих законів, перешкоджатиме процесам дезорганізації і сприятиме забезпеченню, з одного боку, стійкості системи державної влади, з іншого цілісності і стабільного розвитку країни.

У той же час позитивна функція державного управління соціальними процесами має свої межі. При зростаючій мірі регуляції суспільних відносин, державні структури стикнулися з проблемою ухвалення адекватних у ситуації, що склалася, рішень, викликану складністю збору і концентрації величезного обсягу інформації про стан суспільства, що постійно змінюється. У даній ситуації неминуче запізнення розосередженої інформації, відсутність або спотворення знань про численні нюанси дійсності. Поступове накопичення пропусків, затримок, спотворень рано чи пізно знайде відображення в ухваленні помилкових управлінських рішень. Більше того, при надмірно централізованій системі державного управління ціна помилок політичного керівництва країни значно зростає, оскільки в подібній ситуації виконується будь-яке, навіть помилкове рішення, а наслідки їх відбиватимуться на стані всієї системи в цілому. У даному випадку управлінська функція державної влади починає переростати в дисфункцію. Крім того, характер і особливості управлінських структур визначають можливість поступового зниження ефективності їх регулюючої і організуючої функції. Специфіка діяльності органів державного управління припускає високий ступінь формалізації внутрішньо-організаційних стосунків і процесів (чітке дотримання посадових розпоряджень, субординацію, строгу звітність, документальне оформлення ведення справ і так далі). Строге дотримання формальних правил загрожує виникненням ситуації, при якій діяльність державних службовців, направлена на досягнення організаційної мети, підмінятиметься формального виконання

своїх обов'язків. Ще німецьким соціологом Р. Міхельсом, було відмічено, що в результаті підвищеної інтерналізації членами організації формальних правил і норм, організація втрачає гнучкість, інноваційні можливості виявляються гранично звуженими, відбувається «застигання» організації. У даному вислові фіксується наявність такої сторони діяльності структур державної влади, як бюрократичні стосунки. Поняття «бюрократія» у найзагальнішому, ширшому сенсі – «одна з форм здійснення владних функцій у суспільстві, що ускладнюється, найважливіший елемент механізму інтеграції і соціального регулювання в умовах експансії публічної влади і зростання чисельності осіб, що професіоналізуються в управлінні». Бюрократія забезпечує стандартизацію, уніфікацію взаємин між людьми в процесі управлінської діяльності, упорядковує рух і правила оформлення робочої документації, процедуру ухвалення і виконання рішень. Під визначенням «бюрократія» варто також розуміти особливу сукупність (апарат) адміністративних працівників, діяльність яких підпорядкована формальним правилам і заснована на існуванні службової ієрархії і принципу документальності.

Спосіб існування бюрократії, обумовленої її специфічним положенням, нерозривно пов'язаний з рядом негативних моментів, значення яких нерідко таке вагоме, що в суспільній свідомості саме поняття «бюрократ», як правило, набуває негативного значення. У даному випадку бюрократію необхідно відрізнити від бюрократизму, який «... розуміється у негативному сенсі як групова монополія керівників на функції управління і засобу влади» [11, с. 41]. Поняття «бюрократизм» слід також розглядати як корисливий (на особовому або груповому рівні) підхід до виконання будь-яких владних функцій, коли впевнені носії влади повноваження використовуються чиновниками не для задоволення потреб суспільства і держави, а у збиток ним – для реалізації своїх власних цілей. Для бюрократизму характерне прагнення підмінити функціональний зміст влади, вирішення проблеми суспільства і окремих людей його чиновницькою інтерпретацією, при якій головного значення набувають не цілі управління, а його технологія. Державне управління є особлива сфера суспільної праці. За допомогою його, державу реалізує своє владне право. Тому, можливе перебільшення співробітниками державних органів влади свого призначення, а специфічні форми і методи управлінської роботи починають сприйматися як щось самоцінне. Оскільки технологія соціального управління є монополією чиновників, у свідомості останніх формується уявлення про власну значущість і місце в суспільстві. У цьому криється можливість зайвого відособлення державного управління, а певною мірою і відриву від суспільних завдань, вирішення яких воно повинне забезпечувати. Складається особливе бюрократичне відношення, в якому

державний формалізм превалює над політичним розумом, здоровим глуздом, цілями та ідеалами суспільного розвитку.

Наступний дисфункціональний аспект управлінської діяльності структур державної влади пов'язаний з тим, що, часто, в них, разом з відкритими продекларованими цілями, є і приховані, які можуть бути не менше, а іноді і більш значущими, ніж офіційно встановлені. Зокрема, державним владним структурам можуть ставити приховані цілі, що мають вплив на них різні політичні об'єднання, фінансово-промислові кола. У разі, коли вплив «капіталу» на діяльність структур влади набув значних розмірів і силу, посилення адміністративного контролю над суспільним життям сприяє, одночасно, зміцненню позицій олігархічних груп. Крім того, керівництвом органів державної влади власні повноваження можуть використовуватися не для вирішення соціальних проблем країни або регіону, а для усунення опозиції, формування необхідної громадської думки, мобілізації різних ресурсів у власних, часто особистих, цілях і так далі.

При обмеженні індивідуальної свободи і процесів самоорганізації набувають поширення форми поведінки людей та держави, що ведуть до руйнування, за вказаних умов знищується творча ініціатива особи, здібність до самоврядування, зацікавленість громадян у справах держави. Без усього цього не можливий процес оновлення і розвитку держави. У той же час, разом із зростанням політичної пасивності громадян, розвивається «правосвідомість революційного підпілля» [12, с. 246]. Люди, що володіють даною правосвідомістю, вступають в конфлікт із законами, що діють, виступають проти політичного устрою і господарського устрою, прагнуть до руйнування існуючої влади. Тут реалізується сформульований у рамках синергетичного підходу принцип, згідно з яким, збільшення ступеня гомогенності, впорядкованості системи, уніфікації її елементів зверху певних меж, підпорядкування одному початку, що управляє, спричиняє за собою підвищення її нестабільності і нестійкості.

Підводячи підсумок викладеному вище, слід констатувати, що посилення регулюючої ролі державної влади, збільшення міри контролю над всіма сферами суспільного життя і, відповідно, витіснення громадянського суспільства не може оцінюватися як прийнятне, особливо в довгостроковій перспективі.

Точка зору, що заперечує панівну роль державної влади у регуляції суспільних відносин, знайшла своє відображення у соціально-політичних вченнях антистатичної спрямованості. У сукупності подібних вчень слід виділити дві основні течії. Для представників першої (утопічний соціалізм, марксизм, анархізм) держава виступає як явище необхідне для розвитку людства, але до певного етапу. У процесі історичного розвитку воно повинне зникнути. У суспільстві без держави, при виробленні спільних рішень пануватиме гармонійна

злагода. Державне управління втрачає свою необхідність внаслідок розвитку різних форм народного самоврядування. У даному суспільстві процеси самоорганізації повинні знайти своє максимальне втілення. Потрібно відзначити, що в соціальній практиці подібні ідеї поки не були реалізовані, більш того, їх реалізація призводила до прямопротилежних результатів, а саме не до руйнування політичної влади, а її максимального посилення і зосередження в руках вузького кола осіб.

Представниками другої течії (Р. Спенсер, В. Поппер, Ф. Хайек *ін.*) державна влада оцінюється як необхідна лише в певних межах і для здійснення строго обмежених функцій. Уважається за доцільну децентралізація державного управління, зменшення повноважень органів державної влади, передача їх органам місцевого самоврядування. Міра державного контролю над суспільством має бути зведена до необхідного мінімуму. Громадяни, їх об'єднання самостійно вирішують соціальні проблеми. Соціальна система, тим самим, саморегулюється, приймаючи конфігурацію найбільш оптимальну в умовах, що склалися. Діяльність органів влади, внаслідок скорочення сфери управління, стає більш оперативною і ефективною. Усе це розглядається нами як сприятливі чинники для розвитку громадянського суспільства. У той же час, необхідно відзначити, що реалізація, викладеного вище за підхід, в умовах відсутності стійких демократичних традицій, традицій самоврядування, стабільної правової системи не завжди призводить до очікуваних результатів. Населення в даному випадку виявляється не здатним самостійно вирішувати виникаючі проблеми. Отримують розвиток процеси дезорганізації, рух до хаосу і руйнування суспільства. Виникає або збільшується розрив між державою і суспільством.

Специфічною особливістю України є величина території, нерівномірність її освоєння і заселення, а також високий ступінь відмінностей в економічному потенціалі різних територіально-адміністративних утворень. На нашу думку, перешкодою процесу децентралізації влади, передачі функцій регуляції соціальних стосунків органам самоврядування, суб'єктам громадянського суспільства виступає те, що вони, принаймні, у даний час, не здатні здійснювати такі функції. У теперішніх економічних умовах багато органів місцевого самоврядування зіткнулися з фактично нерозв'язними фінансовими проблемами. Місцеве населення не зможе економічно забезпечити їх результативне функціонування. Крім того, низький рівень матеріального добробуту, широке поширення різних форм асоціальної поведінки (злочинність, алкоголізм, наркоманія і так далі) негативно впливають на перспективи розвитку практики взаємодії між людьми, створення об'єднань для реалізації приватних і загальних інтересів. У даний ситуації збереження повноважень регіональних органів державної влади залишається необхідним.

Таким чином, швидке і значне скорочення регулятивних, управлінських функцій державної влади в Україні – державі із стійкими патерналістськими традиціями, громадянським суспільством, що не сформувалося, на нашу думку, не доцільно. Як показує нинішня українська дійсність, в таких умовах, процеси дезорганізації, часто переважають над процесами соціальної самоорганізації.

Представляє інтерес ідея, згідно з якою, не повинно бути строгого функціонального розмежування між державними структурами і недержавними організаціями. Держава і громадянське суспільство «стають проникнішими, і вже неможливо сказати, де закінчується одне і починається інше. Розділення обов'язків між урядовими і неурядовими установами кожного разу починається з переговорів» [13, с. 332]. Дана ідея знайшла своє теоретичне обґрунтування в концепції «governance» (М. Пітері, Дж. Пьер, Е. Вігода). Основний сенс концепції полягає в тому, що державне управління втрачає свою жорсткість і регламентованість. Руйнується ієрархічність системи соціального управління. Вертикальні зв'язки між структурами влади замінюються горизонтальними. Оскільки взаємини між державними і недержавними структурами, згідно з даною концепцією, будуються на основі договору і прагнення до досягнення взаємоприйняттого результату, то мінімізується можливість конкуренції між ними. Практичне втілення цієї концепції припускає формування міжорганізаційних мереж у системі державного управління (стратегічні альянси, ділові групи, дослідницькі консорціуми, контрактні, міжвідомчі утворення). При цьому в дані мережі активно включаються суб'єкти громадянського суспільства, на рівних, партнерських підставах.

Не дивлячись на очевидні переваги представленої концепції, вона має, на нашу думку, обмеження для її застосування, оскільки вимагає наявності розвинених інститутів громадянського суспільства, здатних здійснювати дієвий вплив на соціальну ситуацію в країні. Відповідно, ми можемо припустити виникнення проблем з її реалізацією в країнах, де дані інститути ще не зміцніли.

Перед українським суспільством, політичним керівництвом країни коштує завдання пошуку якнайкращої комбінації державного управління і самоврядування громадян. Формуючи принципи, на яких повинна будуватися практика здійснення державної влади в умовах зміни парадигм розвитку українського суспільства, ми вважаємо як відправна крапка використовувати підхід, сформульований І. О. Ільїним. Згідно з думкою вченого, «політична мудрість полягає в тому, щоб підтримувати режим опіки тільки в міру дійсної необхідності і в той же час енергійний працювати над подоланням політичної недієздатності мас або інакше: виховувати в масах дух корпоративного самоврядування і закріплювати цей дух відповідною державною формою». Виходячи із сказаного, слід

зробити висновок про те, що найважливішим завданням державної влади є створення оптимальних умов для функціонування процесів соціальної самоорганізації і, відповідно, розвитку громадянського суспільства. Виконуватися дане завдання повинне не за допомогою самоусунення держави від регуляції соціальних стосунків, а за допомогою здійснення цілого ряду необхідних функцій.

Розглянемо, які функції, на наш погляд, слід, у даному відношенні здійснювати державній владі. По-перше, в будь-якому політично організованому суспільстві, більшою чи меншою мірою, існують ті сфери, де потрібне застосування державної влади (захист національних інтересів, вироблення і реалізації норм права, збереження цілісності держави т. д.). Окрім цього, в умовах великомасштабних соціальних перетворень ряд сфер суспільного життя вимагає збільшення регулюючої дії з боку державної влади. Зокрема це необхідно, наприклад, у тому випадку, коли відбувається руйнування колишніх морально-етичних норм і суспільна, позадержавна регуляція не здатна протистояти збільшенню соціальної нестабільності, зростанню злочинності. По-друге, від державної влади потрібне створення умов, необхідних для розвитку громадянського суспільства. (Цю функцію слід відрізнити від спроб держави створити самогромадянське суспільство, що, в принципі, на нашу думку, не можливо). Так для розвитку громадянського суспільства необхідна, перш за все, правова основа. Дану основу складають, з одного боку, законодавчі акти, що визначають необхідну міру свободи індивідів і їх об'єднань і, в той же час, що обмежують свавілля органів державної влади. З іншого боку, необхідна реальна, повсякденна практика реалізації даних актів. Якнайповніше втілення законодавчих норм у практичній діяльності реалізується в правовій державі, найважливішими ознаками якої є: верховенство законів; реальність, забезпеченість прав і свобод кожного громадянина; взаємність прав і обов'язків індивіда, суспільства і держави. Також держава повинна створювати економічні умови для розвитку громадянського суспільства. Насамперед, сюди слід віднести забезпечення спроможності вільно здійснювати всі законні види господарської, економічної діяльності, реалізовувати своє право власності. Важливим завданням, що стоїть перед державною владою, є надання економічної допомоги соціально незахищеним верствам населення, ліквідація бідності. Окрім соціального ефекту, рішення даної задачі сприяє підвищенню рівня громадянської самосвідомості і громадянської активності. Таким чином, для розвитку громадянського суспільства необхідні державні інвестиції в соціально незахищені групи населення. Державній владі слід здійснювати діяльність, направлену на формування духовних умов необхідних для розвитку громадянського суспільства. Як ми вже відзначали, громадянське суспільство ґрунтується не тільки на матеріальних основах, але і на духовних початках, таких як:

потреба в свободі, самостійність, відповідальність, толерантність і так далі. Для формування вказаних духовних якостей необхідна наявність відповідної освіти і виховання. У цьому відношенні роль державної влади – сприяти матеріальному, фінансовому, організаційному, методичному забезпеченню освітнього процесу. По-третє, державна влада не повинна складати з себе відповідальності за вироблення об'єднуючої, загальнонаціональної ідеї. Суспільству необхідна скріплюча духовна основа, що носить наднаціональний, позарелігійний, неполітичний характер, виражає інтереси і сподівання більшості населення. Для державної влади необхідне збереження або придбання пошани і довіри громадян. Воно підтримується передбаченістю рішень і дій держави, реальністю обіцянок і послідовністю їх здійснення, адекватністю функцій новим вимогам.

По-четверте, найважливішою функцією державної влади є захист громадянського суспільства, його суб'єктів, інститутів від різних сил, що перешкоджають їх діяльності, а також прагнуть або до прямого підпорядкування індивідів і їх об'єднань, або до створення ситуації залежності. Такими силами виступають різні політичні, релігійні, націоналістичні (зокрема екстремістські) рухи, а також бізнес-структури.

Отже, слід зробити висновок про те, що громадянське суспільство не існує незалежно, автономно від держави і процес його формування вимагає активної участі в ньому державної влади. У той же час існує і зворотний зв'язок, що полягає в дії громадянського суспільства, його суб'єктів, стосунків на державну владу. Носії державної влади – органи, наділені відповідними повноваженнями, в сукупності є цілісним, певним чином побудованим, системним утворенням. Однією з найважливіших властивостей відкритих систем (система органів державної влади є такою) виступає взаємозалежність із зовнішнім середовищем. Відкриті системи формуються, функціонують, проявляють свої якості лише при постійній взаємодії, обміні із зовнішнім середовищем. Це основна умова їх існування. Системний підхід до дослідження функціонування державної влади вимагає від нас урахувати комплекс зовнішніх умов, що діють на неї так або інакше. До таких відносяться, у тому числі і суб'єкти, інститути громадянського суспільства. Безпосередньо, взаємодія громадянського суспільства і державної влади здійснюється як у формі конфронтації, так і у формі співпраці. Виділення громадянського суспільства як особливої сфери, дистанційованої від державної влади і автономної по відношенню до неї, часто носить антиетатичний характер. Досить часто громадська сфера протиставляється державній, нерідко вони розглядаються як антагоністичні. Для багатьох структур громадянського суспільства основним видом діяльності є опанування державної влади, заперечення можливості співпраці.

Конструктивнішою, на нашу думку, є позиція суб'єктів громадянського суспільства, що припускає співпрацю, партнерські стосунки з органами державної влади. Зокрема, здійснення партнерських стосунків між владою і суспільством реалізується через різні форми посередництва. Воно означає участь громадських організацій у взаємодії з владними структурами з приводу вирішення найважливіших соціальних проблем. Виділимо наступні форми такої взаємодії:

- вираження інтересів населення (у вигляді громадянських ініціатив, вимог, декларацій);
- надання консультативних і інформаційних послуг органам влади;
- здійснення кваліфікованого контролю над прийнятими органами влади рішень та їх виконанням;
- формування кадрового резерву для управлінських структур.

Активна діяльність державної влади, що сприяє розвитку громадянського суспільства, викликає зворотний позитивний зв'язок. За допомогою цього зв'язку, змінюється і характер самої державної влади. Окрім можливості швидшого і ефективнішого вирішення соціальних проблем, практика співпраці, на нашу думку, сприяє організаційному, функціональному, професійному вдосконаленню як суб'єктів громадянського суспільства, так і структур державної влади. Слід також відзначити, що дія громадянського суспільства на державу здійснюється, не тільки безпосередньо, але і за допомогою формування особливого типу поведінки людей, їх світогляду, громадянської позиції. Таким чином, здійснюється функціонування зворотного позитивного зв'язку, що забезпечує отримання органами державної влади тих якостей, які необхідні для формування громадянського суспільства.

Висновок. Таким чином, громадянське суспільство формується на основі процесів

самоорганізації, інтеграції і самоврядування, виступає початком, що забезпечує постійне оновлення соціальної системи, її розвиток у нових формах і стосунках. Функціонування громадянського суспільства, при цьому, вимагає взаємозв'язку і взаємодії з державною владою. Державна влада, у свою чергу, розглядається як соціальна підсистема, що здійснює організуючу функцію і що забезпечує захист суспільства від процесів дезорганізації. При цьому, також як громадянське суспільство не існує поза державою, органи державної влади не в змозі здійснювати регуляцію соціальної системи в тій мірі, яка повністю забезпечує підтримку її цілісності, стабільності. Необхідна творча, не обмежена державою діяльність громадян і їх об'єднань, направлена на вирішення соціальних проблем та сприяюча соціальній інтеграції. Дане завдання вирішується шляхом формування, розвитку громадянського суспільства, а також перетворення державного управління. Центральним елементом даних перетворень бачиться підвищення ефективності діяльності органів державної влади в таких сферах, як: захист національних інтересів на міжнародній арені, забезпечення обороноздатності країни, реалізація конституційних норм, боротьба із злочинністю і різними формами екстремізму. Окрім цього, необхідне створення умов розширення простору для функціонування інститутів громадянського суспільства, розвитку початків самоврядування. Саме таким чином, на нашу думку, можливе досягнення оптимального поєднання процесів самоорганізації і організації в регуляції соціальної системи і формування громадянського суспільства. Питання про те, які реальні тенденції розвитку громадянського суспільства в Україні і роль державної влади в даному процесі, вирішується за допомогою аналізу емпіричної соціологічної інформації. Виконанню даного завдання присвячений другий розділ дисертаційного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франчук В. И. Основы современной организации / В. И. Франчук. – М., 1995.
2. Кутта Ф. Система управления социальными процессами / Ф. Кутта. – М., 1979.
3. Берталанфн Л. Общая теория систем : Критический обзор / Л. Берталанфн. // Исследования по общей теории систем. – М., 1969;
4. Острейковский В. А. Теория систем / В. А. Острейковский. – М., 1997.
5. Атаманчук Г. В. Управление – социальная ценность и эффективность / Г. В. Атаманчук. – М., 1995.
6. Социальное управление. Словарь под ред. Добренкова В. Н., Слепенькова И. М. – М., 1994.
7. Чиркин В. Е. Государственное управление / В. Е. Чиркин. – М., 2001.
8. Свенцицкий А. Л. Сила власти в зеркале социальной психологии / А. Л. Свенцицкий // Общество и политика. – СПб., 2000.
9. Энциклопедический социологический словарь ; под ред. Осипова Г. В. – М., 1995.
10. Сиренко В. Ф. Интересы – власть – управление / В. Ф. Сиренко. – Киев, 1991.
11. Вельский К. С. О функциях исполнительной власти / К. С. Вельский // Государство и право. – 1997. – № 3.
12. Смольков В. Г. Бюрократизм // Социологические исследования. – 1999. – № 2.
13. Ильин И. А. О сущности правосознания / И. А. Ильин. – М., 1992.
14. Кооиман Я. Общественно-политическое правление / Государственное управление. Словарь-справочник. – СПб., 2001.

Рецензенти: Сасенко Ю. І., д.е.н., професор;
Ляпіна Л. А., к.політ.н., доцент.